

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته‌ی تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی

بررسی عملکرد سیاسی – اجتماعی ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول صفوی

تا پایان زندیه (۱۲۰۹ – ۱۲۰۹ ه.ق)

استادان راهنما:

دکتر لقمان دهقان نیری

دکتر اصغر فروغی ابری

استاد مشاور:

دکتر علی اکبر کجباف

پژوهشگر:

علی جعفری

مهر ماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی تاریخ گرایش ایران دوره اسلامی آقای علی جعفری
تحت عنوان

بررسی عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول صفوی
تا پایان زندیه (۱۲۰۹-۱۲۰۹ ه.ق)

در تاریخ ۱۳۸۹/۷/۱۴ توسط هیات داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه	دکتر لقمان دهقان نیری	با مرتبه علمی دانشیار	امضا
۲- استاد راهنمای پایان نامه	دکتر اصغر فروغی ابری	با مرتبه علمی استادیار	امضا
۳- استاد مشاور پایان نامه	دکتر علی اکبر کجیاف	با مرتبه علمی استادیار	امضا
۴- استاد داور داخل گروه	دکتر علی اکبر جعفری	با مرتبه علمی استادیار	امضا
۵- استاد داور خارج گروه	دکتر ناصر جدیدی	با مرتبه علمی استادیار	امضا

امضای مدیر گروه

دکتر مرتضی دهقان نژاد

تقدیر و تشکر:

ستایشگر معلمی هستم که اندیشیدن را پیاموزد نه اندیشه را

حمد و ستایش خداوند حکیم و دانایی را سزااست که با قلم خویش انسان را دانش آموخت تا در پرتو علم آموزی، به سعادت و رستگاری نایل آید. مراتب تشکر و ارادت خود را به محضر اساتید بزرگوارم استادان راهنما جناب آقای دکتر لقمان دهقان نیری و دکتر اصغر فروغی ابری و استاد مشاور جناب آقای دکتر علی اکبر کجیاف تقدیم می دارم و سرافرازی و شادکامی ایشان را از خداوند متعال خواستارم. همچنین از مدیر گروه محترم تاریخ، جناب آقای دکتر مرتضی دهقان نژاد و تمامی اساتید فاضل و دانشمند گروه تاریخ دانشگاه اصفهان که تمام اندوخته هایم را مدیون زحمات این بزرگواران می باشم، تشکر و قدردانی می نمایم.

در پایان از زحمات دوستان و آشنایان عزیزم جناب آقای مسلم محمدشیری، علی عسگر شهبازی، عمویم فرزاد جعفری و پسرعموهایم مظفر و فرشید جعفری که بنده را در تدوین رساله یاری نمودند تشکر نموده و موفقیت روز افزون ایشان را از ایزد منان خواستارم.

تقدیریم به :

پدر و مادر عزیزم؛ که گرمای بی دریغ وجودشان مایه دلگرمی ام و دعای خیر و تشویق هایشان تکیه گاه و روشنی بخش راهم بوده و خواهد بود.

چکیده

در طول تاریخ ایران با توجه به ساختار حکومت ها، ایلات و عشایر همواره در بطن حوادث و وقایع قرار داشته و نقش اساسی و مهمی ایفا نموده اند. یکی از برجسته ترین ایلاتی که در تاریخ ایران از دوره صفویه به بعد دارای نقش و جایگاه خاصی بود، ایل زنگنه می باشد.

ایل زنگنه زمانی که شاه اسماعیل اول صفوی حکومت صفویه را پایه گذاری کرد، از مناطق کردنشین عثمانی به ایران مهاجرت نمودند. آنان ابتدا در کرمانشاه و سپس در سایر مناطق ایران پراکنده شده و سکنی گزیدند. ایل زنگنه با داشتن افرادی با استعداد و لایق در زمینه های سیاسی، نظامی و اداری به تدریج از زمان شاه عباس اول در دربار صفوی نفوذ پیدا کرده و توانستند به مقامات والای، سیاسی و اداری در این حکومت دست یابند، که این روند در دوره های بعد، یعنی افشاریه و زندیه نیز ادامه یافت.

از این ایل، شیخ علی خان، عبدالباقی خان، الله قلی خان زنگنه و برخی دیگر از برجسته ترین اشخاصی به شمار می رفتند که در دربار شاهان صفوی به بعد دارای جایگاه برجسته و صاحب رای و نفوذ بوده و نیز در وقایع و حوادثی که رخ می داده نقش پررنگی را ایفا می نمودند.

لذا هدف از نگارش پژوهش حاضر آن است که به بررسی عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول صفوی تا پایان زندیه بپردازد.

کلید واژگان: ایل زنگنه، کرمانشاه، صفویه، افشاریه، زندیه.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ح	پیشگفتار.....
	فصل اول: کلیات
۱-۱	۱-۱- تبیین مساله پژوهشی و اهمیت آن.....
۲-۱	۲-۱- اهداف پژوهش.....
۳-۱	۳-۱- پرسشها و فرضیات.....
۳-۱	۳-۱-۱- پرسشها.....
۳-۱	۳-۱-۲- فرضیات.....
۴-۱	۴-۱- پیشینه پژوهش.....
۵-۱	۵-۱- روش تحقیق و مراحل آن.....
۶-۱	۶-۱- نقد منابع و مآخذ.....
۶-۱	۶-۱-۱- تواریخ سلسله ای.....
۶-۱	۶-۱-۱-۱- تاریخ عباسی(روزنامه ملاجلال).....
۶-۱	۶-۱-۱-۲- خلد برین.....
۶-۱	۶-۱-۱-۳- از شیخ صفی تا شاه صفی.....
۶-۱	۶-۱-۱-۴- خلاصه السیر.....
۶-۱	۶-۱-۱-۵- عالم آرای نادری.....
۶-۱	۶-۱-۱-۶- تاریخ گیتی گشا.....
۶-۱	۶-۱-۱-۷- گلشن مراد.....
۶-۱	۶-۱-۱-۸- مجمل التواریخ بعد نادری.....
۶-۱	۶-۱-۲- سفرنامه ها.....
۶-۱	۶-۱-۲-۱- سفرنامه سانسون.....
۶-۱	۶-۱-۲-۲- سفرنامه شاردن.....
۶-۱	۶-۱-۲-۳- سفرنامه اوتر.....
۶-۱	۶-۱-۲-۴- سفرنامه تحفه العالم.....
۶-۱	۶-۱-۳- تواریخ محلی.....
۶-۱	۶-۱-۳-۱- شرفنامه بدلیسی.....

- ۱-۳-۲- حدیقه ناصری و مرآت الظفر ۹
- ۱-۳-۳- تحفه ناصری ۹
- ۱-۴-۴- مطالعات و تحقیقات جدید ۹

فصل دوم: درآمدی بر تاریخ و پیشینه ایل زنگنه تا دوره شاه عباس اول صفوی

- ۱-۲- نژاد و وجه تسمیه ایل زنگنه ۱۱
- ۲-۲- مذهب ایل زنگنه ۱۳
- ۳-۲- ساختار سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه ۱۳
- ۴-۲- پیشینه تاریخی ایل زنگنه تا دوره شاه عباس اول صفوی ۱۴
- ۵-۲- گستره اقلیمی محل زندگی ایل زنگنه ۱۵

فصل سوم: عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه در دوره صفویه

- ۱-۳- نقش و جایگاه ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول تا شاه سلیمان صفوی ۲۰
- ۱-۳-۱ - علی بیگ زنگنه ۲۱
- ۲-۳-۱ - شهبازیگ زنگنه ۲۴
- ۳-۳-۱ - شاهرخ سلطان زنگنه ۲۴
- ۴-۳-۱ - نجفقلی بیگ زنگنه ۲۵
- ۵-۳-۱ - طهماسب قلی خان زنگنه ۲۷
- ۶-۳-۱ - دولتیارخان زنگنه ۲۷
- ۷-۳-۱ - عابدین سلطان زنگنه ۲۸
- ۸-۳-۱ - علی قلی خان زنگنه ۲۹
- ۹-۳-۱ - قنبرسلطان زنگنه ۲۹
- ۱۰-۳-۱ - سوندوکسلطان زنگنه ۲۹
- ۱۱-۳-۱ - دوستعلی زنگنه ۲۹
- ۲-۳- نقش و جایگاه ایل زنگنه از دوره شاه سلیمان صفوی تا سقوط صفویه ۳۰
- ۱-۲-۳ - زندگینامه شیخ علی خان زنگنه ۳۰
- ۲-۲-۳ - ویژگی های شیخ علی خان زنگنه ۳۲
- ۳-۲-۳ - اقدامات اداری شیخ علی خان زنگنه ۳۴

عنوان	صفحه
۳-۲-۴- اقدامات اقتصادی شیخ علی خان زنگنه	۳۷
۳-۲-۵- اقدامات نظامی شیخ علی خان زنگنه	۴۹
۳-۲-۶- اقدامات سیاسی شیخ علی خان زنگنه	۵۱
۳-۲-۷- اقدامات عمرانی و فرهنگی شیخ علی خان زنگنه	۵۹
۳-۲-۸- حسینعلی خان زنگنه	۶۵
۳-۲-۹- عبدالله بیگ زنگنه	۶۶
۳-۲-۱۰- اسماعیل بیگ زنگنه	۶۶
۳-۲-۱۱- شاهقلی خان زنگنه	۶۶
۳-۲-۱۱-۱- شاهقلی خان زنگنه و دشمنی ساروخان با وی	۶۷
۳-۲-۱۱-۲- نقش شاهقلی خان زنگنه در پادشاهی شاه سلطان حسین صفوی	۶۷
۳-۲-۱۱-۳- وزارت شاهقلی خان زنگنه	۶۷
۳-۲-۱۱-۴- شاهقلی خان زنگنه و روابط با کشورهای خارجی	۶۹
۳-۲-۱۱-۵- رابطه شاهقلی خان زنگنه و میرویس غلجائی	۷۳
۳-۲-۱۱-۶- مرگ شاهقلی خان زنگنه	۷۵
۳-۲-۱۲- شیخ علی خان زنگنه فرزند شاهقلی خان زنگنه	۷۵
۳-۲-۱۳- مرتضی قلی بیگ	۷۸
۳-۲-۱۴- مهرعلی بیگ زنگنه	۷۸
۳-۲-۱۵- محمدمین بیگ زنگنه	۷۸
۳-۲-۱۶- رستم بیگ زنگنه	۷۹
۳-۲-۱۷- حسنعلی خان زنگنه	۷۹

فصل چهارم: عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه در دوره افشاریه

۴-۱-۱- نقش و جایگاه ایل زنگنه در دوره نادرشاه افشار	۸۰
۴-۱-۱-۱- رابطه زنگنه ها با شاهزاده صفی میرزا صفوی	۸۰
۴-۱-۱-۲- حکمرانی حسینقلی خان زنگنه و نبرد وی با عثمانی ها	۸۱
۴-۱-۳- عبدالباقی خان زنگنه	۸۳
۴-۱-۳-۱- زندگانی عبدالباقی خان زنگنه قبل از پادشاهی نادرشاه افشار	۸۳
۴-۱-۳-۲- اجلاس دشت مغان	۸۴

- ۳-۳-۱-۴- اعزام عبدالباقی خان زنگنه به عثمانی از طرف نادرشاه افشار و وقایع این سفر ۸۵
- ۴-۳-۱-۴- رفتار عبدالباقی خان زنگنه با هیات عثمانی در ایران ۸۷
- ۵-۳-۱-۴- سفر عبدالباقی خان زنگنه به قندهار همراه با سفیر عثمانی ۸۷
- ۶-۳-۱-۴- همراهی عبدالباقی خان زنگنه با نادرشاه در لشکرکشی به هند ۸۸
- ۷-۳-۱-۴- مرگ عبدالباقی خان زنگنه ۸۹
- ۴-۱-۴- حکمرانی مصطفی بیگ زنگنه بر کرمانشاهان ۹۰
- ۲-۴- نقش و جایگاه ایل زنگنه پس از مرگ نادرشاه افشار ۹۱
- ۱-۲-۴- قیام حسین خان زنگنه ۹۲
- ۲-۲-۴- قیام امامقلی خان زنگنه ۹۴

فصل پنجم: عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه در دوره زندیه

- ۱-۵- نقش و جایگاه ایل زنگنه در دوره کریم خان زند ۹۹
- ۱-۱-۵- حکمرانی مرتضی قلی خان زنگنه بر کرمانشاهان ۹۹
- ۲-۱-۵- حکمرانی محمدخان زند بر کرمانشاهان ۱۰۰
- ۳-۱-۵- نقش زنگنه ها در فتح قلعه نادری کرمانشاه ۱۰۰
- ۴-۱-۵- حکمرانی الله قلی خان زنگنه بر کرمانشاهان ۱۰۸
- ۵-۱-۵- نقش الله قلی خان زنگنه در محاصره بغداد ۱۰۸
- ۲-۵- نقش و جایگاه ایل زنگنه در دوره جانشینان کریم خان زند ۱۰۹
- ۱-۲-۵- رابطه الله قلی خان زنگنه با جانشینان کریم خان زند ۱۰۹
- ۲-۲-۵- قیام ذوالفقارخان افشار و همکاری الله قلی خان زنگنه با وی ۱۱۰
- ۳-۲-۵- قتل عباسقلی خان حکمران سنقر ۱۱۱
- ۴-۲-۵- درگیری الله قلی خان زنگنه با خسروخان اردلان ۱۱۲
- ۵-۲-۵- اقدامات فرهنگی الله قلی خان زنگنه ۱۱۵
- ۶-۲-۵- حکمرانی حاج علی خان بر کرمانشاهان ۱۱۶
- ۷-۲-۵- قیام اسماعیل خان زند علیه حاج علی خان زنگنه ۱۱۷
- ۸-۲-۵- اقدامات فرهنگی و عمرانی حاج علی خان زنگنه ۱۱۸
- ۹-۲-۵- مرگ حاج علی خان زنگنه ۱۲۰

صفحه	عنوان
۱۲۱.....	پایان سخن
۱۲۴.....	پیوست ها
۱۲۵.....	الف) نقشه زیستگاه ایل زنگنه در کرمانشاهان
۱۲۶.....	ب) شجره نامه سران ایل زنگنه
۱۳۱.....	ج) اسناد
۱۳۸.....	د) تصاویر
۱۴۶.....	منابع و مآخذ

پیشگفتار

چنان‌که می‌دانیم در سرزمین ایران از دیرباز ایلات و عشایر با توجه به موقعیت جغرافیایی، شرایط خاص زندگی و حرکت دائم در بیلاق و قشلاق و زندگی در کوهستان، از ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی خاصی برخوردار بوده و به علت داشتن قدرت بدنی، روحیه رزمندگی و سلحشوری در طول دوران حکومت‌های ایران نه تنها خود وزنه سنگین سیاسی محسوب می‌شدند؛ بلکه به علت شرکت در جنگ‌ها و در قالب نیروهای نظامی، اساس و خمیرمایه حکومت‌ها و قدرت‌های نظامی محسوب می‌شدند به طوری که دستیابی به پادشاهی در ایران در اکثر موارد جز با کمک قدرت‌های قبیله‌ای مقدور نبوده است. این قبایل در طول تاریخ ایران چه بسیار حکومت‌ها را ساقط یا گروهی را براریکه قدرت نشانده‌اند، چنان‌که در روی کار آمدن و سقوط دولت‌های صفویه (۹۰۷ ق/ ۱۵۹۲ م)، افشاریه (۱۱۴۸/۱۷۳۵ م) و زندیه (۱۱۷۳ ق/ ۱۷۴۹ م) نقش عمده‌ای را داشته‌اند.

در سلسله صفویه به جز هفت قبیله مهم شاملو، رملو، استاجلو، تکلو، افشار، قاجار و ذوالقدر که در شکل‌گیری آن نقش اساسی داشتند، ایلات و قبایل دیگری مانند زنگنه با مهاجرت به ایران و ورود به دربار صفوی مانند هفت قبیله مذکور در تحولات سیاسی و اجتماعی آن دوره نقش مهمی ایفا نمودند و سپس در سلسله‌های بعدی یعنی افشاریه و زندیه همچنان از جایگاه ممتازی برخوردار بودند. از این ایل اشخاص و رجال برجسته‌ای به پا خاستند که در وقایع و حوادث دوره‌های مختلف تاریخی نقش بسزایی داشتند. که این رساله به بررسی و تحلیل عملکرد آن‌ها می‌پردازد. این پژوهش در پنج فصل به عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول صفوی تا پایان زندیه (۱۲۰۹-۹۹۶ ه.ق) و به شرح زیر می‌پردازد.

فصل اول این رساله تحت عنوان کلیات به طرح مساله، فرضیات، پرسش‌ها، اهداف، پیشینه پژوهش و نیز بررسی منابع پژوهش می‌پردازد.

در فصل دوم با عنوان درآمدی بر ایل زنگنه تا دوره شاه عباس اول، تاریخچه این ایل، گستردگی قلمرو آنان، مذهب، ساختار سیاسی - اجتماعی آن بررسی می‌شود.

فصل سوم این رساله با عنوان عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه در دوره صفویه که شامل دو بخش می‌باشد، در بخش اول آن به وضعیت ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول صفویه تا دوره شاه سلیمان و در بخش دوم به نقش و جایگاه ایل زنگنه از دوره شاه سلیمان تا سقوط صفویه پرداخته میشود.

فصل چهارم این رساله تحت عنوان عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه در دوره افشاریه، ضمن بررسی عملکرد این ایل در دربار افشاریه، تنی چند از اشخاص برجسته ایل زنگنه در این دوره مانند عبدالباقی خان زنگنه معرفی می‌نماید.

فصل پنجم و پایانی این رساله به بررسی عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه در دوره زندیه پرداخته و با توجه به قرابت نژادی زندیه با زنگنه، روابط میان شاهان زند و حکام زنگنه را بررسی می‌نماید.

فصل اول

کلیات

۱-۱- تبیین مساله پژوهشی و اهمیت آن

ایلات در طول تاریخ ایران همیشه از جایگاه و موقعیت خاصی برخوردار بوده اند زیرا که می توانستند از جنبه های گوناگون سیاسی و اجتماعی تاثیر بسزایی در تحولات تاریخی داشته باشند. به طوری که برخی از این ایلات توانستند به مقامات عالی اداری، سیاسی و نظامی در حکومت های مختلف پس از اسلام دست یابند. یکی از مهم ترین نمونه های ایلاتی که می توان در این مورد اشاره کرد که در حکومت های صفویه، افشاریه و زندیه توانستند جایگاه سیاسی - اجتماعی مهمی را به خود اختصاص دهند، ایل زنگنه می باشد.

خاستگاه اولیه این ایل در آن سوی مرزهای ایران و در مناطق کرد نشین عثمانی (شمال عراق) بوده است که بعد از مهاجرت به ایران در منطقه غرب و به ویژه کرمانشاه سکنی گزیدند. به تدریج افراد ایل زنگنه با این که یکی از شعبه های کرد به شمار می روند ولی در نقاط مختلف ایران مانند ملایر، فارس، خوزستان، کرمان و بوشهر پراکنده و مقیم گشتند. تا قبل از روی کار آمدن شاه عباس اول صفوی در سال ۹۹۶ ه. ق خاندان زنگنه چندان نقش اساسی در تحولات تاریخ ایران نداشتند، ولی از دوره شاه عباس اول سران این ایل با درایت و بسط نفوذ در دربار شاهان صفوی زمینه های قدرت گیری خود را فراهم نمودند، به گونه ای که شخصیت های مهمی از این ایل نظیر شیخ علی خان زنگنه به مقام صدراعظمی شاه سلیمان دست یافت.

ایل زنگنه جایگاه سیاسی - اجتماعی خود را در دوران بعدی یعنی افشاریه و زندیه نیز حفظ نموده و اشخاص برجسته ای نظیر، عبدالباقی خان زنگنه، حسینقلی خان زنگنه، الله قلی خان زنگنه و ... در این حکومت ها نقش و تاثیر بسزایی داشته اند.

بررسی عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه باعث شناخت بیشتر ما از این ایل و شرایطی که باعث مطرح شدن آنان گردید، می شود.

۱-۲- اهداف

- بررسی عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول صفوی تا پایان زندیه.

۱-۳- پرسشها و فرضیات

۱-۳-۱- پرسشها

- وضعیت ایل زنگنه قبل از دوره شاه عباس اول صفوی چگونه بوده است؟
- عملکرد سیاسی اجتماعی ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول صفوی تا پایان زندیه چگونه بوده است؟
- رجال برجسته زنگنه در تحولات سیاسی - اجتماعی تاریخ ایران چه نقشی را ایفا نموده اند؟

۱-۳-۲- فرضیات

- قبل از دوره شاه عباس اول ایل زنگنه در تاریخ تحولات ایران نقش چندانی نداشته اند.
- به نظر می رسد که عملکرد سیاسی - اجتماعی ایل زنگنه از دوره شاه عباس اول صفوی به بعد در تاریخ ایران رو به رشد بوده است.
- به نظر می رسد که خاندان زنگنه با داشتن اشخاص برجسته و مهم، در تحولات سیاسی - اجتماعی تاریخ ایران جایگاه ویژه ای داشته اند .

۴-۱- پیشینه تحقیق

- گلزاری (بی تا): در کتابش ضمن پرداختن به وجه تسمیه، تاریخ تاسیس، آثار تاریخی، بافت قومی - زبانی کرمانشاه، از ایل زنگنه نیز به عنوان یکی از ایلات بسیار مهم این منطقه به صورت مختصر سخن به میان می آورد که دارای نکات قابل توجه ای در مورد این ایل می باشد.

- افشار سیستانی (۱۳۷۱): در فصل سوم کتابش به طور مختصر درباره ایل زنگنه، خاستگاه، موقعیت جغرافیایی، شخصیت های برجسته این ایل بحث نموده و نقش سیاسی - اجتماعی آنان را در تحولات دوران صفویه تا دوره مشروطه مورد بررسی قرار می دهد و از این ایل به عنوان یکی از مهمترین و برجسته ترین ایلات کشور یاد می کند.

- سلطانی (۱۳۸۱): به طور کلی و با تعصب فراوان و موضع گیری های آشکار به تشریح مسائل ایل زنگنه و سران این ایل پرداخته است. وی در تدوین اثر خویش بسیاری از منابع اصلی راجع به ایل زنگنه را نادیده گرفته و به علت نقد نکردن منابع از مطالبی استفاده کرده که زیاد صحت ندارد که این امر باعث شده است تا از کیفیت کار وی بکاهد.

- کریمی (۱۳۷۵): وی در اثر خود به صورت تک نگاری عملکرد شیخ علی خان زنگنه وزیر شاه سلیمان صفوی را مورد بررسی قرار داده و او را صرفا به عنوان فردی در چهارچوب نظام اداری عهد صفوی مطرح نموده است. وی با تعصب خاصی که در اثرش نسبت به شیخ علی خان داشته، مسائل زندگانی او را از نظر گذرانده و او را محور تمام امور در زمان شاه سلیمان صفوی دانسته است.

۵-۱- روش تحقیق و مراحل آن

روش تحقیق در این پژوهش کتابخانه ای و به شیوه تحلیل داده های تاریخی صورت می پذیرد.

۶-۱- نقد منابع و مآخذ

در نقد و بررسی منابع مورد استفاده در این رساله، با طبقه بندی از این منابع به تواریخ عمومی و سلسله ای، سفرنامه ها، تواریخ محلی، مطالعات و تحقیقات جدید ضمن معرفی آثار به ویژگی ها آنها در رابطه با موضوع رساله پرداخته خواهد شد.

۱-۶-۱- تواریخ سلسله‌ای

با وجود آنکه در محدوده زمانی مورد نظر پژوهشگر از صفویه تا پایان زندیه به خصوص در دوره صفویه تواریخ عمومی و سلسله‌ای بسیاری نگاشته شده است اما در برخی از آنان هیچ خبری از ایل زنگنه نیامده است. به خصوص تواریخ عمومی که در سال‌های نخست حکومت صفویان تا حکومت شاه عباس اول نگاشته شده ذکر از خاندان زنگنه نشده است. از دوره شاه عباس اول صفوی به بعد بود که با ورود خاندان زنگنه به عرصه قدرت سیاسی و قرار گرفتن افرادی از این ایل در سمت‌های گوناگون در دربار و حکمرانی ایالات، نامی از آنان در تواریخ عمومی و سلسله‌ای پدیدار گشت که در ذیل تعدادی از آنان مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۱-۶-۱- تاریخ عباسی (روزنامه ملا جلال)

این اثر تالیف ملا جلال الدین محمد یزدی منجم مخصوص شاه عباس اول صفوی می‌باشد که وی نزدیک به ۳۴ سال در ملازمت شاه بود. محتوای کتاب تاریخ عباسی در مورد وقایع سالهای آخر حکومت شاه طهماسب و دوران پادشاهی شاه عباس اول است. مهم‌ترین ویژگی این کتاب این است که نویسنده خود شاهد عینی اغلب وقایع بوده و زمان دقیق حوادث و چرایی و چگونگی آن‌ها را به خوبی ذکر کرده‌اند در لابلای این اثر می‌توان اطلاعات بسیار مفیدی از وقایعی که اشخاص ایل زنگنه در عصر شاه عباس اول در آن نقش داشته‌اند بدست آورد که در دیگر منابع عصر صفوی به آن اشاره‌ای نشده است.

۱-۶-۱-۲- خلدبرین

این کتاب تالیف محمد یوسف واله قزوینی است که شامل هشت روضه می‌باشد و روضه هشتم آن به تاریخ صفویه اختصاص دارد. این روضه به هفت حدیقه تقسیم گردیده که حدیقه ششم و هفتم آن با عنوان «ایران در زمان شاه صفی و شاه عباس دوم» به کوشش محمدرضا نصیری به چاپ رسید. حدیقه‌های قبلی آن با عنوان «خلدبرین» ایران در روزگار صفویان به چاپ رسیده است از آنجا که تالیف این کتاب در سال ۱۰۷۸ ه.ق درست مقارن با تکاپوی خاندان زنگنه جهت به دست گرفتن نفوذ و قدرت بیشتر و ارتقاء شیخ علی خان زنگنه به صدارت اعظمی شاه سلیمان صفوی صورت گرفته است دارای اطلاعات زیادی در مورد ایل زنگنه و سران ایل زنگنه که حاکمان وقت کرمانشاه بودند، می‌باشد.

۱-۶-۱-۳- از شیخ صفی تا شاه صفی

این کتاب در واقع باب سوم کتاب تاریخ سلطانی اثر سیدحسن بن مرتضی حسینی استرآبادی است که موضوع آن بیان اوضاع سلاطین صفویه از شیخ صفی تا زمان شاه صفی است و به اهتمام دکتر احسان اشراقی

تصحیح و به چاپ رسیده است. این کتاب در سال ۱۱۱۵ ه.ق در زمان شاه سلطان حسین تالیف شده است این کتاب اطلاعات پراکنده در باب کرمانشاه و افرادی که از ایل زنگه بر آن حکمرانی داشتند در اختیار ما قرار می دهد .

۱-۶-۱-۴- خلاصه السیر

در تاریخ وقایع و حوادث روزگار پادشاهی شاه صفی در قرن یازدهم، کتاب مستقلی به نام " خلاصه السیر" توسط یکی از افراد ومأموران دستگاه آن پادشاه نگارش یافته است. مؤلف این کتاب، محمد معصوم بن خواجهگی اصفهانی است.

خواجهگی اصفهانی ابتدا قصد نگارش تاریخ عمومی از اول آفرینش عالم تا زمان خویش را داشت. وی مدتی در این راه از روی نوشته های پیشینیان خلاصه برداری نمود تا اینکه شاه صفی او را از ادامه ی آن کار که مرسوم اغلب مورخان عمومی نگار شده بود، بازداشت و مؤلف را مکلف کرد که به نگارش احوال و اخبار روزگار شاه صفی به طور تفصیل بپردازد.

خلاصه السیر علاوه بر دارا بودن تاریخ جنگ های داخلی و خارجی شاه صفی نکات و دقایق بسیاری در ارتباط با مسائل مدنی و اجتماعی روزگار صفویان به دست می دهد که در جای جای کتاب مسطور است و از ارزش و اهمیت خاصی برخوردار است.

همچنین با توجه به آن که خلاصه السیر همزمان با ظهور و تکاپوی خاندان زنگنه جهت به دست گرفتن قدرت نگاشته شده منبعی بسیار مهم و از نخستین کتاب های است که اطلاعات ارزشمندی درباره ایل زنگنه و چگونگی ورود اشخاصی از این ایل به دربار شاهان صفوی در اختیار پژوهشگر قرار می دهد.

۱-۶-۱-۵- عالم آرای نادری

نوشته میرزا محمد کاظم وزیر مرو است که به زندگانی نادرشاه و تاریخ تحولات روزگار او پرداخته است. این کتاب به زبان پیچیده عصر خود نوشته شده و در واقع تا حدودی آینه تمام احوال ایران در دوره افشاریه است. این کتاب به علت در برداشتن اخبار دسته اول از دوره نادر شاه و اطلاعات متنوع از اوضاع اجتماعی، اقتصادی، نظامی، آداب و رسوم و وضعیت شهرهای مختلف ایران عصر افشاری، منبعی بی نظیر است. محمد کاظم مروی در لابه لای مباحث مربوط به تشریح جنگ های نادر با عثمانی ها اطلاعاتی در باب اوضاع کرمانشاه و حکمرانان زنگنه بدست می دهد و برای تبیین وضعیت اشخاصی که از ایل زنگنه در عصر افشاریه حکمرانی می کردند بسیار سودمند است.

۱-۶-۱-۶- تاریخ گیتی گشا

نوشته میرزا محمدصادق موسوی اصفهانی متخلص به نامی است. نامی بدستور محمدجعفر زنداز سال ۱۱۹۹ ه.ق شروع به نگارش کتاب کرد و نگارش آن تا سال ۱۲۰۴ ه.ق که سال مرگ نویسنده است، ادامه داشت. این کتاب تاریخ ظهور خاندان زند تا سقوط این سلسله را دربردارد. از آنجا که سال های نگارش این اثر مقارن با حکومت حکمران مقتدر و مدعی تاج و تخت کرمانشاهان یعنی الله قلی خان زنگنه بود لذا از مهم تیرین و اصلی ترین کتاب هایی می باشد که از لابلای آن می توان در زمینه وضعیت خاندان زنگنه در عصر زندیه اطلاعاتی سودمند بدست آورد.

۱-۶-۱-۷- گلشن مراد

این اثر تالیف ابوالحسن غفاری کاشانی نقاش و مورخ دوره زندیه است. مورخ چون اثر خویش را در زمان علی مراد خان زند نگاشته آن را به گلشن مراد موسوم ساخته است.

گلشن مراد یکی از مهم ترین منابع تاریخی دوره زندیه که در یک مقدمه و سه مقاله در خصوص دوره سلطنت کریم خان، زکی خان، ابوالفتح خان، صادق خان، علی مرادخان و جعفر خان زند تالیف شد و حوادث سال های ۱۱۶۷ تا ۱۲۰۳ ه.ق را در بر می گیرد.

غفاری کاشانی در اثرش به اوضاع سیاسی، نظامی و اجتماعی شهرهای مختلف ایران پرداخته است. یکی از شهرهای که مولف به خاطر موقعیت استراتژیکی اش بیشتر از همه به آن توجه نموده کرمانشاه است که در عصر زندیه، خاندان زنگنه بر آن حکمرانی می کردند. همچنین در این اثر ارزنده، اطلاعات جامع و مفیدی از روابط سیاسی و نظامی شاهان زندیه با حاکمان زنگنه همچون الله قلی خان زنگنه و حاج علی خان زنگنه وجود دارد که در کتاب های دیگر به هیچ عنوان نیامده است.

۱-۶-۱-۸- مجمل التواریخ بعد نادری

این کتاب اثر ابوالحسن بن محمد امین گلستانه از سادات اصفهان است. از مقدمه کتاب برمی آید که این کتاب در سال ۱۱۹۶ ه.ق نوشته شده است. گلستانه بعد از فتح کرمانشاه به دست کریم خان، به عراق و سپس به هندوستان رفت و کتاب خود را در آنجا نوشت. کتاب او حوادث ایران بعد از مرگ نادر تا سال ۱۱۹۶ ه.ق را دربردارد. مجمل التواریخ بعد نادریه مهم ترین و اصلی ترین کتابی می باشد که در رابطه با خاندان زنگنه در عصر زندیه موجود و به رشته تحریر درآمده است. از آنجا که محمدتقی گلستانه عموی نویسنده، حاکم وقت کرمانشاه بود و ابوالحسن گلستانه خود نیز هنگام حمله کریم خان به کرمانشاه، در این شهر بود. بطور مستقیم حوادث سیاسی، نظامی و اجتماعی کرمانشاهان و حاکمان زنگنه را مشاهده و با جزئیات و دقت کافی آنان را به تصویر کشیده

است. در نتیجه، این اثر منبعی بسیار با ارزش و بی نظیر برای شناخت موقعیت ایل زنگنه در عصر زندیه به شمار می آید.

۱-۶-۲- سفرنامه ها

سفرنامه ها از جمله منابع و مآخذ مهم برای تبیین اوضاع فرهنگی و اجتماعی هر شهر و منطقه ای می باشد که تعداد آنها از دوره صفویه به بعد فزونی گرفت که در ذیل به نقد و بررسی تعدادی از سفرنامه های که در رابطه با این پژوهش مطالبی در اختیار ما قرار می دهند می پردازیم.

۱-۶-۲-۱- سفرنامه سانسون

سانسون در سال ۱۶۸۳ م / ۱۰۹۳ ه.ق در زمان سلطنت شاه سلیمان صفوی به مدت ۴ سال در ایران اقامت گزید. سپس در هنگام بازگشت به فرانسه به سفارش و تاکید شاه فرانسه خاطرات و مشاهداتی که در ایران داشته به رشته تحریر در آورد.

سفرنامه سانسون به ۴ فصل بزرگ و متمایز تقسیم می گردد که در آن درباره موضوعات گوناگون همچون سیاست مملکتداری، قدرت و اختیارات شاه، طرز رفتار ایرانیان با ملل همجوار، وضعیت امرای دربار و غیره بحث شده است. در یکی از بخش های سفرنامه سانسون اطلاعات جامع و خوبی درباره جایگاه و عملکرد شیخ علی خان زنگنه وزیر اعظم شاه سلیمان صفوی بدست می آید

۱-۶-۲-۱- سفرنامه شاردن

شاردن در قرن هفدهم میلادی در زمان سلطنت شاه عباس دوم و شاه سلیمان صفوی سه بار به ایران سفر کرد و بیش از دوازده سال در این کشور بسر برد. بنابراین اقامت طولانی وی در ایران، آگاهی به زبان فارسی و آشنایی با سنن و آداب و رسوم ایرانی، سفرنامه وی را بسیار غنی و با ارزش کرده است.

سفرنامه شاردن حاوی جامع ترین و مفصل ترین شرح درباب احوال ایران، اوضاع بلاد، سابقه تمدن، مذهب و از همه مهم تر در زمینه احوال وزرا، سرکردگان و درباریان در عصر شاه عباس دوم و بخصوص شاه سلیمان صفوی می باشد. شاردن با توجه به این که مقارن با وزیر اعظمی شیخ علی خان زنگنه به ایران سفر کرده و از نزدیک با درباریان رابطه داشته، بخشی از سفرنامه اش را به یکی از بزرگان ایل زنگنه یعنی شیخ علی خان زنگنه وزیر شاه سلیمان صفوی اختصاص داده است. لذا سفرنامه شاردن منبع بسیار مهمی برای شناخت موقعیت رجال زنگنه، علی الخصوص شیخ علی خان زنگنه در دربار صفوی به شمار می آید.